

วินัย

เป็นอายุของพระพุทธศาสนา

วินัย ใจเต ส่าสนั ใจตั
วินโย นาม พุทธสาสน์ส่าอายุ

คณะทำงานวัดเขาสนามชัย

พุทธศักราช ๒๕๖๖

วินัยเป็นอายุของพระศาสนา

วินโย นาม พุทธศาสนสฺส อายุ, วินเย จิตฺเต สาสณํ จิตฺโตโหติ.^๑

ชื่อว่าพระวินัย เป็นอายุของพระพุทธศาสนา, เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระพุทธศาสนาจัดว่ายังดำรงอยู่

อะไรคือศาสนา

ศาสนนฺติ อธิศีลอธิจิตตอธิปญญาสงฆาตสิกฺขตฺตยสงฺกฺหิตฺตํ สาสณํ.^๒

คำว่า พระศาสนา ได้แก่ คำสอนอันรวมไว้ด้วยสิกขา ๓ คือ อธิศีล อธิจิต และอธิปัญญา

อธิศีลสิกขาติ อธิกํ อุตฺตมํ สีลนฺติ อธิศีลํ, อธิศีลญจํ ตํ สิกฺขิตพฺพโต สิกฺขา จาติ อธิศีลสิกฺขา. เอส นโย อธิจิตตอธิปญญาสิกฺขาสฺ.^๓

บทว่า อธิศีลสิกขา มีอรรถวิเคราะห์ว่า ศีลยิ่ง คือสูงสุด เหตุฉะนั้น จึงชื่อว่า อธิศีล, อธิศีลนั้น ชื่อว่าเป็นสิกขาเพราะเป็นสิ่งอันกุลบุตรพึงศึกษาด้วย เหตุฉะนั้น จึงชื่อว่า อธิศีลสิกขา. ในอธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขา ก็มีนัยนี้เช่นกัน.

ปาติโมกฺขสํวรสีลํ ปน ‘อธิศีลนฺ’ติ วุจฺจติ, ตํ หิ สุริโย วีย ปชฺโชตานิ สีเนรฺ วีย ปพฺพตานิ สพฺพโลกียสีลานิ อธิกญฺเจว อุตฺตมญจ, พุทฺธูปปาเทเยว จ ปวตฺตติ, น วินา พุทฺธูปปาทา.

๑. วิ.ขมฺ. ๑/๑๓.

๒. ศาจรตฺถ. ๑/๒๐.

๓. วิ.ขมฺ. ๑/๔๕/๒๕๙.

น หิ ตํ ปถยตตี อุทฺธริตฺวา อญฺโณ สตฺโต จเปตฺ สกฺโกติ, พุทฺธาเยว
ปน สพฺพโส กายวจิทฺวารอชฺฌมาจารโส ตํ ฉินฺทิตฺวา ตสฺส ตสฺส
วิตฺกมฺสฺส อญฺจฉวฺกํ ตํ สีลสํวรํ ปถยเปนฺติ. ปาติโมกฺขสํวรโตปิ
จ มคฺคผลสมฺปยุตฺตเมว สีลํ อธิสีลํ.^๑

-ส่วนว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล ท่านเรียกว่า อธิศีล. จริงอยู่
ปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น เป็นศีลที่ยิ่งและสูงสุดกว่าบรรดาโลกียศีล
ทั้งหมด ดุจพระอาทิตย์ยิ่งกว่าแสงสว่างทั้งหลาย ดุจภูเขาสิเนรุสูงกว่า
บรรพตทั้งหลาย และยอมเป็นไปได้อเฉพาะในพุทธูปบาทกาลเท่านั้น,
นอกพุทธูปบาทกาลหาเป็นไปไม่. ด้วยว่าสัตว์อื่นไม่สามารถยกบัญญัติ
นั้นขึ้นตั้งไว้ได้, มีแต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ที่ทรงตัดกระแสทาง
แห่งความประพฤติเสียหายทางกายทวารและวจีทวารได้เด็ดขาด โดย
ประการทั้งปวงแล้ว จึงทรงบัญญัติศีลสังวรนั้นไว้ อันสมควรแก่ความ
ถ่วงละเมิดนั้นๆ. อนึ่ง ศีลที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลเท่านั้น ชื่อว่า
อธิศีล (ศีลที่ยิ่ง) แม้กว่าปาฏิโมกขสังวร.

อนวเสสกายิกวาจสิกฺสํวรภาวโต มคฺคสีลสฺส ปทฺฐจฺาน-
ภาวโต จ อธิกํ อุตฺตมํ วิสิฏฺฐํ สีลํ อธิสีลํ. อตฺถโต สตฺตาปตฺติกฺขนฺธ
อวิตฺกมฺนา วิรฺติเจตนาทโย กุสลา ฌมฺมา.^๒

ศีลที่ยิ่ง คือสูงสุด พิเศษกว่า ชื่อว่า อธิศีล เพราะเป็นการ
สำรวมทางกายและทางวาจาโดยไม่มีเหลือ และเพราะเป็นปทัฏฐาน
แห่งมรรคศีล. โดยความหมาย (โดยสภาวะ) ก็คือ กุศลธรรมทั้งหลาย
มีวิริติและเจตนาเป็นต้น ที่ไม่ก้าวล่วงอาบัติ ๗ กอง

๑. วิ.อฎ. ๑/๔๕/๒๕๙.

๒. กุขยาโยชนา. ๑/๒๖๔.

อปิจ นิพพานํ ปตถยนฺเตน สมาทินํ ปญฺจสีลมปิ ทสสีลมปิ
อธิสีลเมว.^๑

อีกอย่างหนึ่ง แม่ศีล ๕ ศีล ๑๐ ที่ผู้ปรารถนาพระนิพพาน
สมาทานแล้ว ก็ชื่อว่า อธิสีลเหมือนกัน.

วิปัสสนาปาทกํ อฏฺฐสมาปตฺติจิตฺตํ ปน อธิจิตฺตฺนฺติ วุจฺจติ.
ตํ หิ อธิสีลํ วิย สีลानํ สพฺพโลกิยจิตฺตानํ อธิกฺขเจว อุตฺตมณฺจ,
พฺพุทฺธูปาทะเยว จ โหติ น วินา พฺพุทฺธูปาทา. ตโตปิ จ มคฺคผล-
จิตฺตเมว อธิจิตฺตํ.^๒

ส่วนสมาบัติจิต ๘ ที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ท่านเรียกว่า
อธิจิต. จริงอยู่ สมาบัติจิตที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนานั้น เป็นจิตที่ยิ่งและ
สูงสุดกว่าโลกียจิตทั้งหมด ดุจธิสีลยิ่งกว่าบรรดาศีลทั้งหลาย ฉะนั้น,
และมีอยู่เฉพาะในพุทฺธูปาทกาลเท่านั้น นอกพุทฺธูปาทกาล หามีไม่.
อีกอย่างหนึ่ง จิตที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้นแล เป็นจิตที่ยิ่งแม้กว่า
อัฐฐสมาบัติจิตนั้น.

ติลกฺขณาการปริจฺเจทกํ ปน วิปัสสนาญาณํ อธิปญฺญาตี
วุจฺจติ, สหิ อธิสีลอธิจิตฺตานิ วิย สีลจิตฺตानํ สพฺพโลกิยปญฺญานํ
อธิกา เจว อุตฺตมา จ, น วินา พฺพุทฺธูปาทา โลเก ปวตฺตติ. ตโตปิ
จ มคฺคผลปญฺญาว อธิปญฺญา.^๓

ส่วนวิปัสสนาญาณ ที่เป็นเครื่องกำหนดอาการคือไตรลักษณ์
ท่านเรียกว่า อธิปัญญา, จริงอยู่ อธิปัญญานั้น เป็นปัญญาที่ยิ่งและ

๑. ส.ขม. ๑/๙/๒๖-๒๗.

๒, ๓. วิ.ขม. ๑/๔๕/๒๖๐.

สูงสุดกว่าบรรดาโลกียปัญญาทั้งหมด ดุจอริศัลและอริจิต ยิ่งและสูงสุดกว่าบรรดาศีลและจิตทั้งหลาย ฉะนั้น, นอกพุทธรูปบาทกาลหาเป็นไปในโลกไม่. ก็ปัญญาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้นแล เป็นปัญญาที่ยิ่งแม้กว่าวิปัสสนาญาณนั้น.

ศาสนนติ ปริยตติปฏิปัตติปฏิเวธวเสน ติวริธํ สาสนํ, นิปปริยาโยโต ปน สตตตีสโโพธิปักขิยธมมา.^๑

คำว่า **ศาสน** (พระศาสนา) ได้แก่ พระศาสนา ๓ อย่าง คือ ปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนา, แต่โดยนิปปริยาโยโต ได้แก่ โโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

จตตารโ สติปฏฺฐานา, จตตารโ สมมปฺปธานา, จตตารโ อธิปาทา, ปญฺจินทริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตต โโพชฌงคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโคติ หิ อิเม สตตตีส ธมมา พุชฌนฏฺเฐน **โพโรติ** ลทฺธนามสฺส อริยมคฺคสฺส ปกฺเข ภาวตฺตา **โพธิปักขิยา** นาม.^๒

ก็ธรรม ๓๗ อย่างเหล่านี้ สติปฏฐาน ๔, สัมมปธาน ๔, อธิปาท ๔, อินทริย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, อริยมรรคมืองค์ ๘ ชื่อว่า โพธิปักขิยธรรม เพราะเป็นธรรมมีในฝ่ายแห่งพระอริยมรรคซึ่งได้ชื่อว่า โพธิ เพราะอรรถว่า ตรัสรู้.

-โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ดังกล่าวมานี้ ในส่วนเบื้องต้น ย่อมได้ในจิตต่างๆ กัน อย่างนี้ คือ

๑. สารตฺถ. ๑/๔๒.

๒. วิสุทฺธิ. ๒/๘๑๘/๓๖๐.

เมื่อโลกียวิปัสสนาเป็นไปอยู่ สำหรับพระโยคาวจรผู้กำหนด
กายโดยอาการ ๑๔ ย่อมได้กายานุปัสนาสติปฏิฐาน,

สำหรับพระโยคาวจรผู้กำหนดเวทนาโดยอาการ ๙ ย่อมได้
เวทนานุปัสนาสติปฏิฐาน,

สำหรับพระโยคาวจรผู้กำหนดจิตโดยอาการ ๑๖ ย่อมได้
จิตตานุปัสนาสติปฏิฐาน

และสำหรับพระโยคาวจรผู้กำหนดธรรมโดยอาการ ๕ ย่อมได้
ธัมมานุปัสนาสติปฏิฐาน.

สัมมัมปธานข้อที่ ๑ ย่อมได้ในกาลที่เห็นอกุศลที่ไม่เคยเกิด (แก่
ตน) ในอรรถภาพนี้ (แต่) เกิดแก่ผู้อื่น จึงคิดว่า ‘อกุศลนี้เกิดขึ้นได้ แก่ผู้
ปฏิบัติโดยประการใด, เราจักไม่ปฏิบัติโดยประการนั้น เมื่อเป็นดังนั้น
มันก็จักไม่เกิดขึ้นแก่เรา’ ดังนี้ แล้วพยายามเพื่อมิให้ออกุศลนั้นเกิดขึ้น.

สัมมัมปธานข้อที่ ๒ ย่อมได้ในกาลที่เห็นอกุศล อันถึงความฟุ้ง
ซ่านของตน แล้วพยายามเพื่อละอกุศลนั้น.

สำหรับพระโยคีผู้พยายามเพื่อยังฉานหรือวิปัสสนา ที่ยังไม่
เคยเกิดขึ้นในอรรถภาพนี้ ให้เกิดขึ้น ก็ย่อมได้สัมมัมปธานข้อที่ ๓.

สำหรับพระโยคีผู้ทำให้เกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ โดยประการที่ฉาน
หรือวิปัสสนาอันเกิดขึ้นแล้วย่อมไม่เสื่อมไป ก็ย่อมได้สัมมัมปธานข้อ
ที่ ๔.

ในอิทธิบาททั้งหลายมีฉันทอิทธิบาทเป็นต้น ย่อมได้ฉันทอิทธิบาท
เป็นต้น ในเวลาที่ทำฉันทะเป็นต้นนั้นๆ ให้เป็นธรรมา แล้วทำกุศลให้เกิด
ขึ้น

ธรรมทั้งหลายมีสัมมาวาจาเป็นต้น ย่อมได้ในจิตใจต่างๆ กัน ในเวลาซึ่งดเว้นจากมิจฉาวาจาเป็นต้น ดังนี้

ส่วนในเวลาที่ยุอาณ ๔ (มีโสดาปัตติมรรคญาณเป็นต้น) เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้น ย่อมได้ในจิตดวงขณะเดียวกัน

ในขณะแห่งผลย่อมได้โพธิปักขิยธรรม ๓๓ ประการ ที่เหลือยกเว้นสัมมปปธาน ๔ (วิสุทฺธิ. ๒/๘๒๔/๓๖๒)

พระสัทธรรม ๓ ประการ

สัทธมมภูจิติยาติ ติวโร สทฺธมฺโม ปริยตติสทฺธมฺโม ปฏิปัตติ- สทฺธมฺโม อธิคมสทฺธมฺโมติ. ตตถ ปิฎกตตยสงคหิตํ สพพมปิ พุทฺธ- วจนํ **ปริยตติสทฺธมฺโม** นาม. เตรส ธุตฺตคฺคณา จุทฺทส ขนฺธกวดตานิ ทเวอสีติ มหาวตตานิ สีลสมาธิวิปัสสนาติ อยํ **ปฏิปัตติสทฺธมฺโม** นาม. จตฺตารอ อริยมคฺคา จตฺตาริ จ สามณฺณผลานิ นิพพานญฺจาติ อยํ **อธิคมสทฺธมฺโม** นาม.

โส สพฺโพปิ ยสฺมา สิग्ขาปทปณฺณตติยา สติ ภิกฺขุ สิग्ขาปทญจ ตสฺส วิภงฺคญจ ตทตถโชตนตถํ อณฺณญจ พุทฺธวจนํ ปริยาปุณฺณติ, ยถาปณฺณตตถญจ ปฏิปชฺชมานา ปฏิปัตตี ปุเรตฺวา ปฏิปัตติยา อธิคนตพฺพํ โลกุตฺตรธมฺมํ อธิคฺจณฺณติ ตสฺมา สิग्ขา- ปทปณฺณตติยา จิรฺภูจิติโก โหติ. เตน วุตฺตํ ‘สทฺธมมภูจิติยา’ติ.^๑

ชื่อว่า **สทฺธมมภูจิติยา** มีความว่า สัทธรรมมี ๓ อย่าง คือ ปริยัติ สัทธรรม ๑ ปฏิปัตติสัทธรรม ๑ อธิคมสัทธรรม ๑.

๑. วิ.อภ. ๑/๓๙/๒๓๖.

บรรดาสัทธรรม ๓ อย่างนั้น พุทธพจน์แม่ทั้งสี่ ที่ท่าน สงเคราะห์เป็นพระไตรปิฎก ชื่อว่า **ปริยัติสัทธรรม**.

ธรรมนี้คืออรรถคุณ ๑๓ ชั้นธกวัตร ๑๔ มหาวัตร ๘๒ คีลสมาธิ และวิปัสสนา ชื่อว่า **ปฏิบัติสัทธรรม**.

ธรรมนี้ คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ นิพพาน ๑ ชื่อว่า **อธัมมสัทธรรม**.

เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ ภิภุชทั้งหลาย ย่อมเรียนสิกขาบท และวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น และพุทธวจนะอื่น เพื่อส่องความแห่ง สิกขาบทและวิภังค์นั้น และเมื่อปฏิบัติสิกขาตามทีตรงบัญญัติไว้ ย่อม บรรลุโลกุตระธรรม ที่ตนจะพึงบำเพ็ญข้อปฏิบัติแล้วบรรลุได้ด้วย ความ ปฏิบัติ, เพราะเหตุนี้ สัทธรรมแม่ทั้งสี่นั้น จึงชื่อว่า เป็นสภาพมีความ ตั้งอยู่ยั่งยืนด้วยสิกขาบทบัญญัติ. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึง ตรัสว่า **สทฺธมมฏฺฐจิตฺติยา**.

อายุของพระศาสนา

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนฺอุปสงกมิ; อุปสงกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิฺวาเทตฺวา เอกมฺนตํ นิสีทิ. เอกมฺนตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทฺโวจ ‘ปฏิคฺคหิตา ภนฺเต มหาปชาปตฺติยา โคตฺมียา อฏฺฐ ครุชฺชมา, อุปสมฺปนา ภควโต มาตฺจุฉฺฉา’ติ.

สเจ อานนฺท นาลภิสฺส มาตฺตุคาโม ตถาคตฺตปเวทิตฺเต ธมฺม- วินเย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชํ, จิรฏฺฐิติกิ อานนฺท พุรหมจฺริยํ

อภิวิสส, วสสสทสส์ สทธมโม ติฏฺเฐยเย. ยโต จ โข อานนท
มาตุคฺคาโม ตถาคตฺตปฺปเวทิตฺเต ธมฺมวินเย อคารสฺมา อนคาริยํ
ปพฺพชฺชิตฺ, นทานิ อานนท พุรฺหมจฺริยํ จิรฺภูจฺติกํ ภวิสฺสติ. ปญฺเจว-
ทานิ อานนท วสสสตานิ สทธมฺโม จสฺสติ.

เสยฺยถาปิ อานนท ยานิ กานิจิ กุลานิ พหุอิตฺถิกานิ อปฺป-
ปริสฺกานิ, ตานิ สฺสฺสปฺปธฺสฺยานิ โหนฺติ โจเรทฺติ กุมฺภเกณฺเกทฺติ, เอวเมว
โข อานนท ยสฺมี ธมฺมวินเย ลภฺติ มาตุคฺคาโม อคารสฺมา อนคาริยํ
ปพฺพชฺชชฺ, น ตํ พุรฺหมจฺริยํ จิรฺภูจฺติกํ โหติ.

เสยฺยถาปิ อานนท สมฺปนฺเน สาลิกฺเขตฺเตเต สฺเตตฺถุจฺจิกานาม
โรคฺชาติ นิปตฺติ, เอวํ ตํ สาลิกฺเขตฺตํ น จิรฺภูจฺติกํ โหติ, เอวเมว
โข อานนท ยสฺมี ธมฺมวินเย ลภฺติ มาตุคฺคาโม อคารสฺมา อนคาริยํ
ปพฺพชฺชชฺ, น ตํ พุรฺหมจฺริยํ จิรฺภูจฺติกํ โหติ.

เสยฺยถาปิ อานนท สมฺปนฺเน อจฺฉุกฺเขตฺเตเต มณฺเชฏฺฐิกานาม
โรคฺชาติ นิปตฺติ, เอวํ ตํ อจฺฉุกฺเขตฺตํ น จิรฺภูจฺติกํ โหติ,
เอวเมว โข อานนท ยสฺมี ธมฺมวินเย ลภฺติ มาตุคฺคาโม อคารสฺมา
อนคาริยํ ปพฺพชฺชชฺ, น ตํ พุรฺหมจฺริยํ จิรฺภูจฺติกํ โหติ.

เสยฺยถาปิ อานนท ปุริโส มหโต ตพากสฺส ปฏิกฺจฺเจว ปาฬิ
พนฺธเยย ยาวเทว อุทกสฺส อนตฺติกมฺนาย, เอวเมว โข อานนท
มยา ปฏิกฺจฺเจว ภิกฺขุณฺ्हิ อภูจฺ ครุธมฺมา ปญฺญตฺตา ยาวชฺวี
อนตฺติกมฺนียา'ติ.^๑

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระนางมหาปชาบดีโคตมี ยอมรับครุธรรม ๘ ประการแล้ว, พระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาคเจ้า อุปสมบทแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ก็ถ้ามาตุคามจักไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว, พรหมจรรย์จักดำรงอยู่ได้นาน, **สังฆธรรมจะพึงดำรงอยู่ได้ตลอด ๑,๐๐๐ ปี** ก็เพราะมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว, บัดนี้ พรหมจรรย์จักไม่ดำรงอยู่ได้นาน, **สังฆธรรมจักดำรงอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้น**

ดูก่อนอานนท์ มาตุคามได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยใด, ธรรมวินัยนั้นเป็นพรหมจรรย์ไม่ดำรงอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนตระกูลเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่มีหญิงมาก มีชายน้อย ตระกูลเหล่านั้น ถูกพวกโจรผู้ลักทรัพย์กำจัดได้ง่าย

ดูก่อนอานนท์ มาตุคามได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยใด, ธรรมวินัยนั้นเป็นพรหมจรรย์ไม่ดำรงอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนหนอนขยอกที่ลงในนาข้าวสาลีที่สมบูรณ์ นาข้าวสาลีนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน

ดูก่อนอานนท์ มาตุคามได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยใด, ธรรมวินัยนั้นเป็นพรหมจรรย์ไม่ดำรงอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนเพลิงที่ลงในไร่อ้อยที่สมบูรณ์ ไร่อ้อยนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน

ดูก่อนอานนทฺ์ บุรุษกั้้นทำนบแห่งสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อไม่ให้
น้ำไหลไป แม้ฉั้้นใด เราบัญญัติครุธรรม ๘ ประการแก่ภิกษุณี เพื่อไม่
ให้ภิกษุณีละเมิดตลอดชีวิต ฉั้้นนั้้นเหมือนกั้้น

อธิบายสังฆธรรมจะพึงดำรงอยู่ได้ตลอด ๑,๐๐๐ ปี

มหโต ตฬากสฺส ปฏิกจเจว ปาลินฺติ อิมินา ปน
เอตมตฺถํ ทสฺเสติ :- ยถา มหโต ตฬากสฺส ปาลิยา อพฺทชายปิ กิณฺจ
อุทกั้ ติณฺุเจยฺย, ปจฺมเมว พทฺชาย ปน ยั้ อุทกั้ อพฺทชปจฺจยา น
ติณฺุเจยฺย, ตมฺปิ พทฺชาย ติณฺุเจยฺย, เอวเมว เย อิเม อนฺุปนฺเน
วตฺถุสฺมี ปฏิกจเจว อวิตีกมฺนตถาย ครุธมฺมา ปณฺญตฺตา ภาควตา,
เตสฺสุ อปณฺญตฺเตสฺสุปี มาตฺคคามสฺส ปพฺพชิตตฺตา ปณฺเจว วสฺสสตานิ
สทฺธมฺโม ติณฺุเจยฺย. ปฏิกจเจว ปณฺญตตฺตา ปน อปรานิปิ
ปณฺจวสฺสสตานิ จสฺสตีติ เอวํ ปจฺมํ วุตฺตํ วสฺสสทฺสสเมว จสฺสตีติ.
วสฺสสทฺสสนฺติ เจตํ ปฏิสมฺภิทาปเกทปตฺตชั้ณาสวเสเนว วุตฺตํ,
ตโต ปน อุตฺตริปิ สุกฺขวิปฺสสฺกชั้ณาสวเสเนว วสฺสสทฺสสํ, อนาคามิ-
วเสเนว วสฺสสทฺสสํ, สกทาคามิวเสเนว วสฺสสทฺสสํ, โสตาปนฺนวเสเนว
วสฺสสทฺสสนฺติ เอวํ ปณฺจวสฺสสทฺสสตานิ ปฏิวเธสทฺธมฺโม จสฺสตี.
ปริยตฺติธมฺโมปิ ตานิเยว, น หิ ปริยตฺติยา อสตี ปฏิวเธ อตฺถิ,
นาปิ ปริยตฺติยา สตี ปฏิวเธ น โหตี. ลิงฺคํ ปน ปริยตฺติยา
อนฺตรหิตายปิ จิรึ ปวตฺติสฺสตีติ.^๑

๑. วิ.อภฺ. ๓/๔๐๓/๔๐๖-๔๐๗.

ก็ด้วยคำว่า **มหโต ตหากสฺส ปฏิกจฺเจว ปาลิ** (ทำนบที่สระใหญ่) นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเนื้อความนี้ว่า เมื่อขอบแห่งสระใหญ่แม้ไม่ได้ก่อแล้ว น้ำน้อยหนึ่งก็พึงชั่งอยู่ได้, แต่เมื่อได้ก่อขอบไว้เสียก่อนแล้ว น้ำใดไม่พึงชั่งอยู่เพราะเหตุที่มีได้ก่อขอบไว้, น้ำแม่นั้นก็พึงชั่งอยู่ได้ เมื่อได้ก่อขอบแล้ว ข้อนี้ฉันใด; ครุธรรมเหล่านี้ใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงริบบัญญัติเสียก่อน เพื่อกันความละเมิด ในเมื่อยังไม่เกิดเรื่อง, เมื่อครุธรรมเหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าแม้มิได้ทรงบัญญัติ พระสังฆธรรมจะพึงดำรงอยู่ได้ ๕๐๐ ปี เพราะเหตุที่ **มาตุคามบวช**, แต่เพราะเหตุที่ทรงบัญญัติครุธรรมเหล่านั้นไว้ก่อน พระสังฆธรรมจักดำรงอยู่ได้อีก ๕๐๐ ปี ข้อนี้ ก็ฉันนั้นแล จึงรวมความว่า พระสังฆธรรมจักดำรงอยู่ตลอด ๑,๐๐๐ ปี ที่ตรัสที่แรกนั้นเอง ด้วยประการฉะนี้

แต่คำว่า ๑,๐๐๐ ปี นั้น พระองค์ตรัสด้วยอำนาจพระชินาสพผู้ถึงความแตกฉานในปฏิสัมภิทาเท่านั้น แต่เมื่อจะดำรงอยู่เกินกว่า ๑,๐๐๐ ปี นั้นบ้าง

จักดำรงอยู่สิ้น ๑,๐๐๐ ปี ด้วยอำนาจแห่งพระชินาสพ-
สุกขวิปัสสกะ

จักดำรงอยู่สิ้น ๑,๐๐๐ ปี ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามี

จักดำรงอยู่สิ้น ๑,๐๐๐ ปี ด้วยอำนาจแห่งพระสกทาคามี

จักดำรงอยู่สิ้น ๑,๐๐๐ ปี ด้วยอำนาจพระโสดาบัน

รวมความว่า ปฏิเวธสังฆธรรมจักดำรงอยู่ตลอด ๕,๐๐๐ ปี
ด้วยประการฉะนี้

แม้ปรียัติสัทธรรม ก็จักดำรงอยู่ตลอด ๕,๐๐๐ ปี เหมือนกัน เพราะเมื่อปรียัติไม่มี ปฏิเวธจะมีไม่ได้เลย เมื่อปรียัติยังมี ปฏิเวธจะไม่มี ก็ไม่ใช่ แต่แม้เมื่อปรียัติอันตรธานไป เพศจะดำเนินไปตลอดกาลนาน ฉะนั้นแล

คำอธิบาย

สัทธรรมจะพึงดำรงอยู่ได้ตลอด ๑,๐๐๐ ปี

ในสารัตถทีปนีฎีกา

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มาตุคามสุส ปพพชิตตดา (เพราะเหตุที่มาตุคามบวช) นี้ เป็นคำแสดงเหตุที่พระสัทธรรมไม่ดำรงอยู่เกินกว่า ๕๐๐ ปี จะดำรงอยู่ใน ๕๐๐ ปีเท่านั้น.

ในคำว่า ปฏิสมภิทาปเภทปตตชินาสวเสเนว วุตต์ (พระองค์ตรัสไว้แล้วด้วยอำนาจพระชินาสพผู้ถึงความแตกฉานในปฏิสมภิทาเท่านั้น) นี้ แม้ฉานก็เป็นอันทรงถือเอาด้วยศัพท์ว่า พระชินาสพผู้ถึงปฏิสมภิทานั้นเอง.

ในคัมภีร์บททั้งหลายแล้วว่า เพราะสมบัติทุกประการย่อมไม่สำเร็จแก่บุคคลผู้ไม่มีฉาน.

ก็คำใดที่ท่านอาจารย์กล่าวด้วยคำว่า สุกขวิปัสสกชินาสวเสเน วสสสทสส์ (จักตั้งอยู่สิ้น ๑,๐๐๐ ปี ด้วยอำนาจพระชินาสพ สุกขวิปัสสก) เป็นต้น คำนั้นพึงทราบว่าเป็นตามมติของอาจารย์ผู้กล่าวชั้นระกะทั้งหลาย.

ส่วนในอรรถกถาทีฆนิกาย ท่านกล่าวไว้ดังนี้ว่า.

พระภิกษุวัชรธรรมได้ดำรงอยู่ตลอด ๑,๐๐๐ ปี ด้วยพระ
ชีนาสพผู้บรรลุปฎิบัติสมาธิ, ได้ดำรงอยู่ตลอด ๑,๐๐๐ ปี ด้วยพระ
ชีนาสพผู้ได้อภิญญา ๖, ได้ดำรงอยู่ตลอด ๑,๐๐๐ ปี ด้วยพระชีนาสพ
ผู้ได้วิชา ๓, ได้ดำรงอยู่ตลอด ๑,๐๐๐ ปี ด้วยพระชีนาสพสุขข-
วิปัสสก, ได้ตั้งอยู่ตลอด ๑,๐๐๐ ปี ด้วยปาติโมกข์ ดังนี้. (ที.อฎ. ๓/๘๕.
สมปสาทนียสูตร. สาสนอนนตรหิตวณณนา.)

แม่ในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย ท่านกล่าวไว้ว่า

ตลอด ๑,๐๐๐ ปี แต่พระปรินิพพานของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย พระสาวกทั้งหลายอาจยังปฏิบัติสมาธิให้บังเกิดได้, หลังจาก
๑,๐๐๐ ปี นั้น อาจยังอภิญญา ๖ ให้บังเกิดได้, หลังจากนั้น เมื่อไม่
อาจยังอภิญญาให้บังเกิดได้ ย่อมยังวิชา ๓ ให้บังเกิดได้, เมื่อกาล
ล่วงไป ๆ เมื่อไม่อาจแม้ยังวิชา ๓ ให้บังเกิด ก็เป็นสุขขวิปัสสก, พระ
อนาคามี พระสกทาคามี และพระโสดาบัน ย่อมมีโดยอุบายนี้แหละ
ดังนี้ (อฎ.อฎ. ๑/๗๘-๗๙. ทุตติยปมาทาทิวคควณณนา.)

ส่วนอรรถกถาสังยุตตนิคาย ท่านกล่าวไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในปฐมโพธิกาล ภิกษุทั้งหลายได้เป็นผู้บรรล
ปฏิบัติสมาธิ, ครั้นเมื่อกาลล่วงไปไม่อาจบรรลุปฏิบัติสมาธิ ก็เป็นผู้ได
อภิญญา ๖, ต่อจากนั้น เมื่อไม่อาจบรรลุอภิญญา ๖ ก็บรรลุวิชา ๓,
บัดนี้ เมื่อกาลล่วงไป ไม่อาจบรรลุวิชา ๓ ก็จักบรรลุเพียงสิ้นอาสวะ,
เมื่อไม่สามารถบรรลุเพียงสิ้นอาสวะเมื่อนั้น ก็จักบรรลุนาคามีผล, เมื่อ
ไม่สามารถบรรลุนาคามีผลเมื่อนั้น ก็จักบรรลุสกทาคามีผล, เมื่อไม่

สามารถบรรลุสภาวะหาคามีผลเมื่อนั้น ก็จักบรรลุโสดาปัตติผล, เมื่อกาลล่วงไป จักไม่สามารถบรรลุแม้โสดาปัตติผล ดังนี้ (ส.อภ. ๒/๒๒๔-๒๒๕. กสฺสพสํยุตฺต. สทฺธมฺมปฏิรูปกสฺสุตตวณฺณนา.)

ก็เพราะคำทั้งหมดนี้ต่างแย้งกันและกัน ฉะนั้นพึงถือเอาว่า มติของอาจารย์ผู้กล่าวทั้งหลายเหล่านั้นๆ อันท่านอาจารย์ได้แสดงไว้แล้วในที่นั้นๆ เพราะเมื่อถือเอาความโดยประการอื่น ก็จะมีมีความเกี่ยวข้องกับด้วยการแย้งคำต้นและคำปลายของท่านอาจารย์เป็นแน่

บทว่า **ตานิเยว** แปลว่า ตลอด ๕,๐๐๐ ปี นั้นแหละ. พระศาสนามีปริยัติเป็นมูล เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า **เมื่อปริยัติไม่มี ปฏิเวธจะมีไม่ได้เลย** ดังนี้ เป็นต้น. ก็เมื่อปริยัติอันตรธานไป ปฏิบัติก็อันตรธาน, เมื่อปฏิบัติอันตรธานไป การบรรลุก็อันตรธาน. เพราะเหตุไร? เพราะปริยัตินี้เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติ, การปฏิบัติเป็นปัจจัยแก่การบรรลุ, ปริยัตินั้นเทียวเป็นประมาณ แม้ว่าการปฏิบัติ ด้วยประการฉะนี้.

ในสังฆธรรมทั้ง ๓ นั้น ปฏิเวธและปฏิบัติมีอยู่บ้าง ไม่มีบ้าง. จริงอยู่ ในกาลครั้งหนึ่ง มีภิกษุผู้กระทำให้ปฏิเวธได้อยู่หลายรูป จะหาภิกษุที่ใครๆ จะพึงชี้นิ้วแสดงว่า ภิกษุรูปนี้เป็นปุถุชนก็ไม่มีเลย, ชี้ขึ้นชื่อว่าภิกษุปุถุชนมิได้มีครั้งเดียวในทวีปนี้แหละ. แม้พวกภิกษุผู้บำเพ็ญ การปฏิบัติ บางคราวก็มีอยู่มาก บางคราวก็มีอยู่น้อย, ปฏิเวธและปฏิบัติมีอยู่บ้าง ไม่มีอยู่บ้าง ด้วยประการฉะนี้.

แต่ปริยัตินั้นเทียว เป็นประมาณแห่งการดำรงอยู่ของพระศาสนา.

เพราะบัณฑิตฟังพระไตรปิฎกแล้ว ย่อมบำเพ็ญศีลธรรมทั้ง ๒ ให้เต็มได้ เหมือนพระโพธิสัตว์ของเรายังอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๗ ให้บังเกิดในสำนักอาหารดาบส แล้วตรัสถามถึงบริกรรมในแนวสัญญา-นาสัญญายตนสมาบัติ, อาหารดาบสตอบว่า เราไม่รู้, ลำดับนั้น จึงเสด็จไปสู่สำนักอุททกดาบสเทียบเคียงคุณวิเศษที่ได้บรรลู่ แล้วตรัสถามถึงบริกรรมแห่งแนวสัญญานาสัญญายตนะ, อุททกดาบสได้ทูลบอก, พระมหาสัตว์ทรงยังแนวสัญญานาสัญญายตนะให้สำเร็จในขณะ ที่อุททกดาบสบอกเสร็จทันที, ข้อนี้ฉันใด ภิกษุผู้มีปัญญาที่เหมือนฉัน นั้นแหละ ฟังปริยัติแล้ว ย่อมยังศีลธรรมทั้ง ๒ ให้เต็มได้, เพราะเหตุ นั้น เมื่อปริยัติยังตั้งอยู่ พระศาสนาก็ย่อมเป็นอันตั้งอยู่.

อุปมาเหมือนอย่างว่า เมื่อขอขบขันแห่งสระใหญ่ยังมั่นคง ก็ไม่ควรกล่าวว่ น้ำไม่ข้งอยู่, เมื่อมีน้ำ ก็ไม่ควรกล่าวว่ ดอกไม้ทั้งหลาย มีบัวเป็นต้น จักไม่มีดอก, ข้อนี้ฉันใด ข้ออุปไปเมยกก็เหมือนฉันนั้น เมื่อพระพุทธรวงนะคือพระไตรปิฎก อันเปรียบเหมือนขอขบขันที่มั่นคงของ สระใหญ่ยังมีอยู่ ก็ไม่ควรกล่าวว่ พวกกุลบุตรผู้บำเพ็ญการปฏิบัติ ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำในสระใหญ่จะไม่มี, เมื่อกุลบุตรผู้บำเพ็ญการปฏิบัติ เหล่านั้นมีอยู่ ก็ไม่ควรกล่าวว่ พระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น ซึ่งเปรียบเหมือนดอกไม้ไม่มีดอกบัวเป็นต้น ในสระใหญ่จะไม่มี.

พระปริยัตินั้นเทียว เป็นประมาณโดยส่วนเดียวอย่างนี้.

ในคำว่ เมื่อปริยัติอันตรธาน นี้ พระพุทธรวงนะ คือพระไตรปิฎก ได้แก่พระบาลีพร้อมทั้งอรรถกถา ชื่อว่ ปริยัติ. พระบาลีพร้อมทั้งอรรถกถานั้น ยังดำรงอยู่ตราบใด, ปริยัติ ก็ชื่อว่เป็นอันบริบูรณ์อยู่ตราบนั้น.

เมื่อเวลาล่วงไปพวกพระราชาในกลียุค ก็เป็นผู้ไม่ดำรงอยู่ในธรรม เมื่อพระราชาในกลียุคเหล่านั้นไม่ดำรงอยู่ในธรรม คนของพระราชามาแม่เหล่านั้น ก็เป็นผู้ไม่ดำรงอยู่ในธรรม ต่อจากนั้น ชาวแวนแคว้น และชาวชนบท ก็ไม่ดำรงอยู่ในธรรม เพราะความที่คนเหล่านี้ไม่ดำรงอยู่ในธรรมดังนี้ ฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล ต่อจากนั้น ข้าวกล้าก็จะไม่สมบูรณ์ เมื่อข้าวกล้าเหล่านั้นไม่สมบูรณ์ ทายกผู้ถวายปัจจัยทั้งหลาย ก็ไม่อาจถวายปัจจัยแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายลำบากด้วยปัจจัย ก็ไม่อาจจะสงเคราะห์พวกอันเตวาสิกได้. เมื่อเวลาล่วงไปๆ ปริยัติก็เสื่อม ภิกษุทั้งหลายไม่อาจจะทรงไว้เกี่ยวกับเนื้อความ จะทรงไว้ได้เกี่ยวกับพระบาลีเท่านั้น. จากนั้นเมื่อเวลาล่วงไป ก็ไม่อาจทรงพระบาลีทั้งสิ้นได้.

พระอภิธรรมปิฎกจะเสื่อมก่อน เมื่อเสื่อม ย่อมเสื่อมตั้งแต่ปลายลงมา คือ มหาปกรณ์จะเสื่อมก่อนทีเดียว เมื่อมหาปกรณ์นั้นเสื่อม, ยมก, กถาวัตถุ, ปุคคลบัญญัติ, ธาตุกถา, วิภังค์, ัมมสังคหะ ก็เสื่อมแล.

เมื่อพระอภิธรรมปิฎกเสื่อมอย่างนี้แล้ว พระสูตรตันตปิฎก ก็เสื่อมตั้งแต่ปลายมา คือ อังคุตตรนิกายเสื่อมก่อน แม้ในอังคุตตรนิกายนั้น เอกาทสกนิบาตเสื่อมก่อน ฯลฯ จากนั้นเอกกนิบาตเสื่อม

เมื่ออังคุตตรนิกายเสื่อมดังกล่าวมานี้แล้ว สังยุตตนิกายก็เสื่อมตั้งแต่ปลายมา คือมหาวรรคเสื่อมก่อน จากนั้นสฬายตนวรรค ชั้นชกวรรค นิทานวรรค สคาถวรรค จึงเสื่อม

เมื่อสังยุตตนิกายเสื่อมดังกล่าวมานี้แล้ว มัชฌิมนิกายจึงเสื่อมตั้งแต่ปลายมา คืออุปปริปัญญาสก์เสื่อมก่อน จากนั้นมัชฌิมปัญญาสก์จึงเสื่อม จากนั้นมูลปัญญาสก์จึงเสื่อม

เมื่อมัชฌิมนิกายเสื่อมดังกล่าวมานี้แล้ว ทีฆนิกายจึงเสื่อมตั้งแต่ปลายมา คือปาฎิกวรรคเสื่อมก่อน จากนั้นมหาวรรคเสื่อม จากนั้นศีลขันธวรรคเสื่อม

เมื่อทีฆนิกายเสื่อมดังกล่าวมานี้แล้ว พระสุตตันตปิฎก ชื่อว่าเป็นอันเสื่อมแล้ว ภิกษุทั้งหลายย่อมทรงไว้แต่ชาดกกับพระวินัยปิฎกเท่านั้น คือพวกภิกษุที่เป็นลัชชีย่อมทรงพระวินัยปิฎก ส่วนภิกษุผู้มุ่งลาภทั้งหลาย แม้เมื่อกล่าวพระสูตรที่จะกำหนดไว้ ไม่มีเลย เพราะเหตุนี้จึงทรงแต่ชาดกเท่านั้น.

เมื่อกาลล่วงไป ก็ไม่อาจแม้จะทรงชาดกได้. ครั้งนั้น บรรดาชาดกเหล่านั้น เวสสันดรชาดกเสื่อมก่อน ต่อจากนั้น ปุณณกชาดก มหานารทชาดก ก็เสื่อมตามลำดับโดยปฏิโลม ในที่สุดอุปณกชาดกก็เสื่อม ด้วยประการฉะนี้.

ภิกษุทั้งหลายก็ทรงแต่พระวินัยปิฎกเท่านั้น เมื่อกาลล่วงไป แม้พระวินัยปิฎกนั้นก็เสื่อมแต่ปลายลงมา คือปริวารเสื่อมก่อน ต่อจากนั้น ชันธกะ ภิกษุณีวิภังค์ มหาวิภังค์ก็เสื่อม ภิกษุทั้งหลายก็ทรงไว้ได้เพียงอุโบสถขันธกะเท่านั้นโดยลำดับ แม้ในครั้งนั้น พระปริยัติก็ยังไม่เป็นอันเสื่อมทีเดียว.

ก็ตราบไค คาถาแม่สีบาทยังเป็นไปอยู่ในหม่อมมนุษย์ ตราบนั้น พระปริยัติยังไม่เสื่อม.

เมื่อใดพระราชามีศรัทธาเลื่อมใส รับสั่งให้วางอุทธรณ์พยาน
หนึ่งในฉอบทองบนคอช้าง ให้ตีกลองเที่ยวประกาศไปในพระนคร
ว่า คนที่รู้คาถาสีบาทที่พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายตรัสไว้ จงรับเอาทธรณ์
พยานหนึ่งนี้ ก็หาคนรับไม่ได้ ทรงพระดำริว่า เมื่อให้เที่ยวประกาศไป
ครั้งเดียว ก็มีคนที่ได้ยินชื่อบ้าง ไม่ได้ยินบ้าง เมื่อให้เที่ยวประกาศถึง
สามครั้ง ก็หาคนรับไม่ได้. พวกราชบุรุษจึงให้เอาอุทธรณ์พยานหนึ่งเข้า
สู่ราชตระกูล ครั้งนั้น พระปริยัติชื่อว่าเป็นอันเสื่อมสูญแล้ว.

คำว่า เพศจักเป็นไปตลอดกาลนาน ความว่า เมื่อพระปริยัติ
แม้อันตรายแล้ว เพียงแต่เพศก็ยังจักเป็นไปตลอดกาลนาน.

อย่างไร ?

คือเมื่อเวลาล่วงไปๆ การครองจีวรถือบาตร คู้เข้าเหยียดออก
ไม่น่าเลื่อมใส. พวกภิกษุก็ใช้ปลายแขนคล้องบาตรถือเที่ยวไป เหมือน
พวกสมณนิครนถ์ถือบาตรน้ำเต้าเที่ยวไป. แม้เพียงเท่านี้ เพศก็ยังไม
อันตรายทีเดียว.

ก็เมื่อกาลล่วงไป พวกภิกษุหลุดจากปลายแขนใช้มือหรือ
สาแทรกคล้องเที่ยวไป ไม่ทำแม้จีวรให้ควรแก่น้ำย้อม ทำสีเหมือน
กระดุกอูฐเที่ยวไป เมื่อกาลล่วงไป แม้การย้อมก็ไม่มี ภิกษุทั้งหลายก็
ทำการตัดชาย เจาะรังดุม และเพียงกับปะใช้สอย ต่อไปเจาะรังดุม ไม่
ทำกับปะ ต่อจากนั้น ไม่ทำทั้งสองอย่าง ตัดชายผ้าทิ้งเสียแล้วเที่ยวไป
เหมือนปริพาชก เมื่อกาลล่วงไป ก็มาคิดว่า ‘จะมีประโยชน์อะไรด้วย
ผ้ากาสาวันนี้แก่เรา’ ก็พันท่อนผ้ากาสาจะขึ้นน้อยที่มีมือบ้างที่คอบ้าง
ให้ติดอยู่ที่เส้นผมบ้าง ทำการเลี้ยงภรรยา ไถหวานเลี้ยงชีวิตเที่ยวไป.

ในกาลครั้งนั้น คนผู้ถวายทักษิณาก็ยังถวายแม่แก่ภิกษุเหล่านี้ อุทิศพระสงฆ์ พระผู้มีพระภาคทรงหมายถึงพระสงฆ์นี้ ตรัสไว้ว่า ‘ดูกรอานนท์ ก็ในอนาคตกาลจักมีโคตรภูสงฆ์ ผู้มีผ้ากาสาจะพันคอ เป็นคนทุศีล มีบาปกรรม คนทั้งหลายจักถวายทานอุทิศสงฆ์ในบุคคลเหล่านั้น ดูกรอานนท์ ทักษิณาอันไปในสงฆ์แม้ในกาลครั้งนั้น เราก็ก่อว่า มีผลนับไม่ถ้วนหาประมาณมิได้’ ดังนี้.

จากนั้นเมื่อกาลล่วงไป ภิกษุทั้งหลายก็ทำการงานต่างๆ คิดว่า ‘นี่เป็นการเนินช้า จะประโยชน์อะไรแก่เราด้วยท่อนผ้ากาสาจะนี้’ ก็ฉีกท่อนผ้าขว้างไปในป่า ในกาลนี้ เพศ ชื่อว่าเป็นอันตรายแล้ว.

ก็ตั้งแต่กาลแห่งพระกัสสปทศพล การนุ่งผ้าขาวเที่ยวไปเป็นธรรมเนียมของชาวโยนกทั้งหลาย พึงทราบว่ เมื่อปรียัตอันตรายแล้ว เพียงแต่เพศยังคงเป็นไปอยู่ตลอดกาลช้านาน ด้วยประการฉะนี้.

(สารตถ. ๓/๔๐๓/๕๒๔-๕๒๙)

ประโยชน์แห่งวินัยที่มาในจุฬสังคามแห่งคัมภีร์ปริวาร

วินโย สวรรตถาย, สวรรโ อวิปปฏิสสารตถาย, อวิปปฏิสาโร ปามุชชตถาย, ปามุชชี ปิตตถาย, ปิติ ปสสทตถาย, ปสสทติ สุขตถาย, สุขิ สมာตตถาย, สมာธิ ยถาภูตถาณทสสนตถาย, ยถาภูตถาณทสสนิ นิพพิทตถาย, นิพพิทา วิราคตถาย, วิราโค วิมุตตตถาย, วิมุตติ วิมุตติถาณทสสนตถาย, วิมุตติถาณทสสนิ อนุปาทาปรินิพพานตถาย. เอตตตถา กถา เอตตตถา มนตนา เอตตตถา อุปนิสา เอตตตถา โสดาวธานิ, ยทิทํ อนุปาทาจิตตสส วิโมกโข.

วินัย(ย่อมนั้นไป) เพื่อประโยชน์แก่ความสำรวม, ความสำรวม เพื่อประโยชน์แก่ความไม่เดือดร้อน, ความไม่เดือดร้อนเพื่อประโยชน์แก่ความปราโมทย์, ความปราโมทย์เพื่อประโยชน์แก่ความปิติ, ความปิติเพื่อประโยชน์แก่ปัสสัทธิ, ปัสสัทธิเพื่อประโยชน์แก่ความสุข, ความสุขเพื่อประโยชน์แก่สมาธิ, สมาธิเพื่อประโยชน์แก่ความรู้เห็นตามเป็นจริง, ความรู้เห็นตามเป็นจริงเพื่อประโยชน์แก่ความเบื่อหน่าย, ความเบื่อหน่ายเพื่อประโยชน์แก่ความคลายกำหนด, ความคลายกำหนด เพื่อประโยชน์แก่วิมุตติ, วิมุตติเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติญาณทัสสนะ, วิมุตติญาณทัสสนะเพื่อประโยชน์แก่อนุपाทาปรินิพพาน, การกล่าวมีอนุपाทาปรินิพพานนั้นเป็นประโยชน์, การปรึกษามีอนุपाทาปรินิพพานนั้นเป็นประโยชน์, ความเป็นปัจจัยกันมีอนุपाทาปรินิพพานนั้นเป็นประโยชน์, ความเงี้ยโสตสดับมีอนุपाทาปรินิพพานนั้นเป็นประโยชน์ ได้แก่ ความพ้นวิเศษแห่งจิตเพราะไม่ยึดมั่น. (วิ.ปริ. ๘/๓๖๖)

อรรถกถาอธิบายประโยชน์แห่งวินัย

บัดนี้ พระอุบาลีเถระกล่าวคำว่า วินัยเพื่อประโยชน์แก่สังวร เป็นต้น เพื่อแสดงเนื้อความเพื่อปิดโอกาสแห่งถ้อยคำของชนทั้งหลาย ผู้มีปัญญาน้อย ซึ่งจะพากันกล่าวอย่างนี้ว่า ชื่อว่า วินัยจะมีประโยชน์อะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า วินโย สัวรตถาย มีความว่า วินัยบัญญัติแม้ทั้งสิ้น ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ความสำรวมกายทวาร

และวชิทวาร คือ เป็นอุปนิสัย ได้แก่เป็นปัจจัยแก่ศีล มีอาชีวปาริสุทธิ-ศีลเป็นที่สุด. ในบททั้งปวง ก็มีวินัยนี้แล.

อีกอย่างหนึ่ง ในธรรมทั้งหลายมีความไม่เดือดร้อนเป็นต้น นี้ มีคำอธิบายว่า ความไม่มีความเดือดร้อนแห่งจิต ด้วยอำนาจแห่งกุศล ที่ได้กระทำไว้แล้วและบาปที่มีได้กระทำไว้ ชื่อว่า อวิปปยุตฺต - ความไม่เดือดร้อนใจ.

ปีติอย่างอ่อน ไม่รุนแรง ชื่อว่าปราโมทย์.

ปีติอย่างแรง มีกำลัง ชื่อว่าปีติ.

ความระงับความกระวนกระวายในกายและจิต(กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ) ชื่อว่า ปัสสัทธิ.

สุขทางกายทางจิต ชื่อว่าสุข. จริงอยู่ สุขทั้ง ๒ อย่างนั้น ย่อมเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งสมาธิ.

ความที่จิตมีอารมณ์เดียว(จิตเตกคคตฺตา) ชื่อว่าสมาธิ.

วิปัสสนาอย่างอ่อน ชื่อว่า ยถากุตญาณทัสสนะ. ยถากุตญาณทัสสนะนี้ เป็นชื่อของญาณที่รู้ความเกิดและความเสื่อม(อุทฺทัพพย-ญาณ).

จริงอยู่ ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ย่อมเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งวิปัสสนาอย่างอ่อน.

วิปัสสนาอย่างกล้า จัดเป็นชั้นยอด ประเภทวุฒฺฐานคามินี ชื่อว่า นิพพิทา.

อริยมรรค ชื่อว่า วิราคะ.

อรหัตผล ชื่อว่าวิมุตติ.

จริงอยู่ อริยมรรคมีทั้ง ๔ อย่าง ย่อมเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่ง
อรหัต.

ปัจจัยเวกชนญาณ ชื่อว่า วิมุตติญาณทัสสนะ.

สองบทว่า วิมุตติญาณทัสสนิ อนุपाทาปรินิพพานตถาย มีความว่า วิมุตติญาณทัสสนะ เพื่อประโยชน์แก่ความดับสนิทหายปัจจัย
มิได้.

จริงอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะนั้น ชื่อว่า เป็นปัจจัยแก่ความดับ
สนิทหายปัจจัยมิได้ เพราะเมื่อวิมุตติญาณทัสสนะอันพระโยคาวจร
บรรลุโดยลำดับแล้ว กิเลสและกองทุกข์พึงดับสนิทได้แน่แท้ ฉะนั้นแล.

สองบทว่า เอตตตถา กถา มีความว่า ธรรมดาว่าวินัยกถานี้ มี
อนุपाทาปรินิพพานนั้นเป็นประโยชน์.

วินยมนตนา - การพิจารณาวินัยนั้นแล ชื่อว่า มั่นตนา.

บทว่า อุปนิสา มีความว่า แม้ความเป็นธรรมเป็นปัจจัยสืบ
ต่อๆ กันไป เป็นต้นว่า วินัยเพื่อประโยชน์แก่สังวรนี้ ก็เพื่อประโยชน์แก่
อนุपाทาปรินิพพานนั้น.

ความเงี้ยโสตกลงฟังถ้อยคำที่เป็นปัจจัยสืบต่อกันไปนี้ ชื่อว่า
ความเงี้ยโสตสดับ. ญาณใด ย่อมเกิดขึ้นเพราะได้ฟังเนื้อความนี้ ญาณ
แม้นั้น ก็เพื่อประโยชน์แก่อนุपाทาปรินิพพานนั้น.

หลายบทว่า ยทิทํ อนุปาทา จิตตสส วิโมกโข มีความว่า
ความพ้นวิเศษแห่งจิต เพราะไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน ๔ กล่าวคือ
อรหัตผล นี้ใด, ความพ้นพิเศษแห่งจิตแม้นั้น ก็เพื่อประโยชน์นี้ คือเพื่อ
ประโยชน์แก่ปัจจัยปรินิพพานนั้นแล. (วิ.อฎ. ๓/๓๖๖/๕๐๔)

ขยายความเพิ่มตามวิมตติวินยฎีกา

การเล่าเรียนพระวินัย ชื่อว่าวินัยหรือวินัยบัญญัติเพื่อความ
สำรวมทางกายทวารและวจีทวาร,

คำว่า **อนุปาทา** แปลว่า เพราะธรรมไหนๆ ก็ไม่ยึดมั่น คือสละ
ไปแล้ว,

คำว่า **ปรินิพพานตถาย** ท่านกล่าวแล้วโดยความเป็นปัจจัยมี
อนันตรปัจจัยเป็นต้นว่า เพื่อประโยชน์แก่ปรินิพพานนั้น ก็เพราะเมื่อ
ปัจจุเวกขณะญาณยังไม่เกิดขึ้น ปรินิพพานก็ไม่มีในระหว่าง

คำว่า **เอตตตถา** **กถา** ขยายความว่า ชื่อว่า วินัยกถานี้ ย่อมมี
เพื่อประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพานนั้น.

คำว่า **มันตนา** ได้แก่ การใคร่ครวญพระวินัยนั่นเอง คือการ
ใคร่ครวญที่นับเนื่องกับพระวินัยของเหล่าภิกษุว่า ‘เราทั้งหลายจัก
กระทำอย่างนี้ เราทั้งหลายจักไม่กระทำอย่างนี้’

คำว่า **อุปนิสา** มีอธิบายว่า ผลย่อมเข้าไปแนบชิด ในถ้อยคำนี้
เพราะเหตุนั้น ถ้อยคำนี้ จึงชื่อว่า อุปนิสา ได้แก่ เหตุ, แม้ความสืบต่อ
แห่งเหตุมีคำว่า **วินโย สัวรตถาย** เป็นต้น ย่อมมีอนุปาทาปรินิพพาน
นั้นเป็นเหตุ...

วิโมกข์ - ความพ้นวิเศษแห่งจิตนี้ใด กล่าวคืออรหัตตมรรค
หรือได้แก่พระอรหัตตผล เพราะไม่ยึดมั่นถ้อยมั่นด้วยอุปาทานทั้ง ๔,
วิโมกข์เมื่อนั้น ย่อมมีเพื่อประโยชน์นั้นคือเพื่อประโยชน์แก่อนุปาทา
ปรินิพพาน.

อีกอย่างหนึ่ง วิโมกข์คือความหลุดพ้น ความปราศจาก ได้แก่

ปรีนิพพาน(ความดับสนิท) แห่งจิตเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง นี่อันใด **กถา** -การกล่าวถ้อยคำ ย่อมมีวิโมกข์คือความหลุดพ้น ความปราศจาก ได้แก่ปรีนิพพานนั้นเป็นประโยชน์ บัณฑิตจะประกอบกรอธิบายไปแม้ด้วยการนำเข้าไปอย่างนี้ ก็ควร เพราะวิโมกข์คือมรรคและผลท่านกล่าวไว้ก่อนแล้วในเบื้องต้น (ดูวิมตติ. ๑/๔๘-๔๙)

วิมตติวินทนีฎีกาขยายความอรรถกถาในปริวารปาฬิ

คำว่า อปปัจจยปรีนิพพานตถาย แปลว่า เพื่อประโยชน์แก่ปรีนิพพานซึ่งจะไม่ใช่เหตุให้มีปฏิสนธิต่อไป จริงอยู่ ธรรมดาปรีนิพพาน ได้แก่ขันธกกล่าวคือจตุตถจิตและกัมมชรูปอันมีในที่สุดทำยแห่งขันธทั้งหมด ของพระชินาสพทั้งหลาย และขันธเหล่านั้นย่อมไม่เป็นปัจจัยมีอนันตรปัจจัยเป็นต้นเพื่อภพใหม่ เพราะอนุสัยกิเลสถูกตัดขาดได้หมดแล้วโดยอาการทั้งปวง และเพราะเว้นจากปัจจัยอย่างอื่นมีต้นเหตุเป็นต้น, เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า อปปัจจยปรีนิพพาน

คำว่า ตโยคคำว่า **วิมุตติญาณทสสนิ** (วิมุตติญาณทสสนะนั้น) ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า **ตสมี** (เมื่อวิมุตติญาณทสสนะนั้น อันพระโยคาวจรบรรลุโดยลำดับแล้ว)

การวินิจฉัยพระวินัย ชื่อว่า วินยมนตนา, การเงี้ยวโสตลงสดับ คือการฟัง ชื่อว่า โสตาวธานิ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ญาณโดยย่อเกิดขึ้น,

วิมุตตินั้น ท่านยกขยายอีกว่า **จิตตสส วิโมกโข** -ความพ้นวิเศษแห่งจิต เพราะความสับสนเื่องแห่งเหตุมีวินัยสังวรเป็นต้นดังกล่าว

มีวิมุตตินั้นแหละเป็นประธาน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า วิโมกข์กล่าวคือ พระอรหันต์ตผล

อีกอย่างหนึ่ง เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นในธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง วิโมกข์ คือความหลุดพ้น ได้แก่อาการปราศจาก โดยอาการไม่เป็นไป อีก แห่งจิต คือแห่งความสืบท่อของจิต และความสืบท่อแห่งกัมมชรูป อันนับเนื่องกับจิตนั้น ด้วยอำนาจแห่งปรินิพพาน อันใดมีอยู่,

ที่ว่า เอตตตถาย -เพื่อประโยชน์นั้น ก็คือเพื่อประโยชน์แก่ อาการปราศจากอันนั้นนั่นเอง, บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในพระบาลี นี้ แม้ด้วยอำนาจแห่งคัมภีร์ทำอย่างนี้แล. (วิมตติ. ๒/๓๖๖/๓๘๘)

...วินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา จบโดยสังเขป...